ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

IQTISODIY TIZIMLAR VA MULKCHILIKNING IQTISODIYOTDAGI O‘RNI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi
katta o’qituvchisi
bekzodiskandarov1988@gmail.com
Sadiyeva Shaxzoda
Samarqand iqtisodiyot va
servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23955794

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiy tizimlarning mazmuni, asosiy turlari, mulkchilik shakllari va ularning jamiyat iqtisodiy hayotidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy mulk, davlat mulki va boshqa mulkchilik shakllarining o‘rni haqida fikr yuritilgan.
Kalit so‘zlar: iqtisodiy tizim, mulkchilik, bozor iqtisodiyoti, xususiy mulk, davlat mulki, ishlab chiqarish, tadbirkorlik, raqobat.

Kirish

Iqtisodiyot har bir jamiyatning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Jamiyatda mavjud bo‘lgan iqtisodiy munosabatlar, ishlab chiqarish jarayonlari, mahsulotlarni taqsimlash va iste’mol qilish iqtisodiy tizim orqali amalga oshiriladi. Iqtisodiy tizimning qanday tashkil etilgani mamlakatning rivojlanish darajasi, aholi turmush sharoiti va iqtisodiy imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Mulkchilik esa iqtisodiy tizimning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Chunki ishlab chiqarish vositalari va moddiy boyliklarning kimga tegishli ekanligi iqtisodiy munosabatlarni belgilab beradi.

Asosiy qism

Iqtisodiy tizim — bu jamiyatda ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste’mol jarayonlarini tashkil etish usullari hamda iqtisodiy munosabatlar yig‘indisidir. Iqtisodiy tizimlarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

An’anaviy iqtisodiy tizim. Bu tizimda iqtisodiy faoliyat urf-odatlar, an’analar va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan tajribalar asosida tashkil etiladi. Asosan qishloq xo‘jaligi va hunarmandchilik rivojlangan bo‘ladi.

Ma’muriy-buyruqbozlik iqtisodiy tizimi. Bu tizimda iqtisodiy qarorlar asosan davlat tomonidan qabul qilinadi. Nima ishlab chiqarish, qancha ishlab chiqarish va mahsulotlarni qanday taqsimlash davlat rejalari asosida belgilanadi.

Bozor iqtisodiyoti tizimi. Bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish talab hamda taklif asosida tashkil etiladi. Xususiy mulk, tadbirkorlik va raqobat muhim ahamiyatga ega.

Aralash iqtisodiy tizim. Bu tizimda bozor mexanizmlari va davlat boshqaruvi birgalikda faoliyat yuritadi. Davlat iqtisodiyotni tartibga soladi, xususiy sektor esa ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishda faol ishtirok etadi.

Mulkchilik — bu moddiy va nomoddiy boyliklarga egalik qilish, ulardan foydalanish hamda ularni tasarruf etish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlardir. Mulkchilik iqtisodiyotning muhim asoslaridan biri

bo‘lib, insonlarning ishlab chiqarish jarayonidagi manfaatlarini belgilaydi. Mulk egasi o‘z mulkidan foydalanish orqali daromad olishi, ishlab chiqarishni tashkil qilishi va iqtisodiy faoliyat yuritishi mumkin.

Mulkchilikning asosiy shakllari

Xususiy mulk. Xususiy mulk alohida shaxslar yoki tadbirkorlarga tegishli bo‘lgan mulkdir. Masalan, uy-joy, avtomobil, do‘kon, korxona va boshqa mol-mulklar.

Davlat mulki. Davlat mulki davlatga tegishli bo‘lgan moddiy boyliklar hisoblanadi. Masalan, davlat maktablari, shifoxonalar, yo‘llar va boshqa davlat obyektlari.

Jamoa mulki. Jamoa mulki bir guruh insonlarga yoki tashkilot a’zolariga tegishli bo‘lgan mulkdir. Bunda mulkdan foydalanish va uni boshqarish umumiy manfaatlar asosida amalga oshiriladi.

Aralash mulk. Aralash mulk davlat va xususiy sektor ishtirokida tashkil etiladi. Bunda korxona faoliyatida turli mulkdorlar ishtirok etishi mumkin.

Bozor iqtisodiyotida mulkchilik muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, xususiy mulkning mavjudligi insonlarda tadbirkorlik qilish, yangi korxonalar ochish va ishlab chiqarishni rivojlantirishga qiziqish uyg‘otadi. Mulkchilik shakllarining xilma-xilligi iqtisodiyotda sog‘lom raqobatni yuzaga keltiradi. Raqobat esa mahsulot sifatining oshishiga, narxlarning muvozanatlashishiga va yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga yordam beradi. Shuningdek, mulk daxlsizligining ta’minlanishi fuqarolarning iqtisodiy faolligini oshiradi. Shu sababli har bir davlatda mulk huquqini himoya qilish va tadbirkorlik uchun qulay sharoit yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy tizim va mulkchilik bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Chunki har qanday iqtisodiy tizimda ishlab chiqarish vositalari va resurslarga egalik qilish shakli muhim rol o‘ynaydi. Masalan, ma’muriy-buyruqbozlik tizimida davlat mulkining ulushi katta bo‘ladi. Bozor iqtisodiyotida esa xususiy mulk va tadbirkorlik faoliyati keng rivojlanadi. Aralash iqtisodiyotda davlat va xususiy mulkchilik shakllari birgalikda faoliyat olib boradi. Demak, mulkchilik shakllari iqtisodiy tizimning rivojlanishi va samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy tizimlar va mulkchilik jamiyat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omillaridan hisoblanadi. Iqtisodiy tizim mamlakatda ishlab chiqarish, taqsimlash va iste’mol jarayonlarini tartibga solsa, mulkchilik iqtisodiy resurslarga egalik qilish va ulardan foydalanish munosabatlarini belgilaydi.

Mening fikrimcha, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun barcha mulkchilik shakllariga imkoniyat yaratish, xususiy mulkni himoya qilish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish zarur. Shundagina mamlakat iqtisodiyoti rivojlanib, aholining turmush darajasi yaxshilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Sh. Shodmonov, U. V. G‘afurov. Iqtisodiyot nazariyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Iqtisodiyot nazariyasi bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.
4. Iqtisodiyotga oid ilmiy va o‘quv materiallari.